

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

УДК 94(100)"10/14"(430)

DOI <https://doi.org/10.35433/history.112105>

Стародубець Галина,

докторка історичних наук, професорка,
професорка кафедри всесвітньої історії,

Житомирський державний
університет імені Івана Франка

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2005-771X>

Scopus Author ID 57222037538 WOS

Researcher ID M-9514-2015

ІШКІЛЬНИЙ КУРС З ІСТОРІЇ СЕРЕДНІХ ВІКІВ У НІМЕЦЬКИХ ПІДРУЧНИКАХ: ВНУТРІШНЯ СТРУКТУРА ТА МЕТОДИЧНІ МОЖЛИВОСТІ

Мета дослідження – охарактеризувати внутрішню структуру шкільного курсу з історії Середніх віків, представленого у німецьких підручниках, та його методичний потенціал у контексті дослідницько орієнтованого компетентнісного навчання в освітніх закладах країн членів Євросоюзу. **Методологія** дослідження ґрунтується на загальнонаукових принципах наукової об'єктивності, обґрунтованості, історизму із застосуванням методів наукового аналізу, порівняння та класифікації. **Наукова новизна.** Вперше у вітчизняній історіографії зроблено детальний аналіз структури та змісту курсу історії Середніх віків як складової частини інтегрованого підручника із суспільних наук для учнів 7-8 класів шкіл Німеччини. **Висновки.** Курс історії Середніх віків у Німеччині не викладений в окремому навчальному посібнику, а є складовою інтеграційного підручника із соціальних наук для учнів 7-8 класів. Структура курсу побудована таким чином, щоб у процесі роботи з ним, учні під керівництвом вчителя, або ж самостійно, напрацьовували низку важливих вмінь і навичок, зокрема, роботи з історичними джерелами. Такий підхід цілком відповідає вимогам сучасної Європейської системи освіти, орієнтованої на вироблення у молодого покоління ключових компетентностей.

Ключові слова: Німеччина, Європейський Союз, історія Середніх віків, компетенції, підручник.

На сьогоднішній день Німеччина є однією з країн, що має понад двохсотлітній педагогічний досвід і, відповідно, сформовані традиції в освіті. Цей досвід, після ретельного аналізу і опрацювання ключових пунктів, може бути використаний і в Україні, яка перебуває у стані перманентного пошуку нових методів навчання і творення підручників з

історії. Навчання в Німеччині, яке ґрунтується на «педагогіці особистості», відносять до одного з найпрогресивніших. Зважаючи на існуючу на сьогодні загальносвітову тенденцію до інтеграції в сфері освіти, дослідження окремих аспектів організації освітнього процесу в ФРН, на нашу думку, сприятиме активнішому включенню українського культурно-освітнього простору в загальноєвропейський.

Досліджувана нами тема досить слабо представлена в українській історіографії. Оглядово система шкільної історичної освіти в Німеччині розглядається в статті криворізької дослідниці І. Селищевої (Селищева, 2015). Авторка зосередила увагу на аналізі системи освіти ФРН з огляду на її відповідність загальноєвропейським стандартам. Опосередковано тема німецької освітньої системи піднімається у монографії В. Кременя (Кремень, 2020). Більш детально зміст підручників історії Німеччини ХХ-ХХІ ст. розглядається у дослідженні Г. Касьянова та О.Удода (Касьянов, Удод, 2022). Хоча предметом наукового аналізу автора стали шкільні підручники для старших класів, він також зупиняється на окремих питаннях організації навчального процесу у ФРН та загальних особливостях їхнього національного підручникотворення. Тема німецького освітнього середовища виокремлена в невеликий сюжет у монографії І.Боровця, В.Дубінського та І. Паура (Боровець, Дубінський, Паур, 2020). У процесі нашого дослідження ми спиралися, здебільшого, на праці зарубіжних дослідників. Зокрема, Ульріха Баумгартнера (Ulrich Baumgärtner) (Baumgärtner, 2019), Крістофа Хамана (Christoph Hamann) (Hamann, 2007) та інших. Наукова праця Роберта Страдлінга (Robert Stradling) (Stradling, 2001) викликає інтерес з огляду на зроблений ним детальний аналіз європейсько-центричних аспектів у викладанні історії в школах країн ЄС. Особливості вивчення історії, в контексті аналізу нових основних навчальних програм, зокрема, для середньої школи І ступеня у Гессені, висвітлюються в роботі німецьких вчених Маркуса Бернхардта (Markus Bernhardt), Петера Гаутші (Peter Gautschi) та Ульріха Майера (Ulrich Mayer) (Bernhardt, Gautschi, Mayer, 2011). Однак, поза рамками наукового пошуку досі залишається досліджувана нами тема, що спонукало нас звернутися до її вивчення. Предметом нашого наукового аналізу стали підручники з історії для 7-8 класів – «Horizonte» (Baumgärtner, Woelk, 2022) та «Heimat und Welt +. Gesellschaftswissenschaften» (Heimat und Welt +, 2024)

Мета дослідження – охарактеризувати внутрішню структуру шкільного курсу з історії Середніх віків, представленого у німецьких підручниках, та його методичний потенціал у контексті дослідницько орієнтованого компетентнісного навчання в освітніх закладах країн членів Євросоюзу.

Специфікою шкільної історичної освіти в сучасній Німеччині є відсутність єдиного державного стандарту. Федеративний устрій держави

наклав свої особливості на освітню сферу. У ФРН немає єдиного Міністерства освіти, зміст освіти і особливості організації навчального процесу кожна федеральна земля визначає самостійно. Навчальні плани і базові навчальні програми узгоджуються на періодичних зібраннях керівників федеральних міністерств. У преамбулі до навчальної програми з історії для учнів 6-13 класів гімназій наголошується, що «навчальна програма надає вчителям-предметникам та вчителям простір, необхідний для врахування ситуативних обставин під час планування та проведення уроків, а також для розвитку педагогічної креативності. В принципі, можливо розробляти навчальні концепції з індивідуальним дидактичним профілем у межах компетенцій вчителів-предметників; реагувати на вимоги конкретної навчальної ситуації з відповідною гнучкістю на основі такої шкільної концепції» (Lehrplan Geschichte).

Незважаючи на відсутність єдиного підручника з історії, затвердженого офіційним органом, усе багатоманіття німецьких навчальних посібників об'єднує дещо спільне – «вибір навчального змісту та визначення тематичних фокусів базуються на чотирьох центральних дидактичних принципах: орієнтація на учня, сьогодення, майбутнє та орієнтація на науку» (Nitschke, 2015). У навчальній програмі з історії для учнів 6-13 класів федеральної землі Гессен вказано, що «основною метою курсу є розвиток базових історичних знань, які включають не лише дати та факти, але й знання про перебіг та часовий вимір основних епох, фундаментальні структури та роль історичних постатей. Досвід історичності людського існування, включаючи власне, повинен пробудити в учнів готовність практикувати толерантність до інших переконань та розглядати політичні та соціальні проблеми з різних точок зору» (Lehrplan Geschichte).

Вектор історичної освіти в Німеччині корелюється з основними положеннями Рекомендацій державам-членам ЄС щодо викладання історії в Європі XXI ст., прийнятої Комітетом міністрів ЄС 2015 р. У відповідності до документу, викладання історії в демократичній Європі повинно: займати важливе місце у вихованні відповідальних і активних громадян та у формуванні поваги до всіх видів відмінностей на основі розуміння національної ідентичності та принципів толерантності; бути вирішальним фактором у примиренні, визнанні, розумінні та взаємній довірі між народами; відігравати важливу роль у просуванні таких фундаментальних цінностей, як толерантність, взаєморозуміння, права людини та демократія; бути однією з фундаментальних складових вільно узгодженого будівництва Європи на основі спільної історичної та культурної спадщини, збагаченої різноманітністю, навіть з її конфліктними та іноді драматичними аспектами; бути частиною освітньої політики, яка відіграє безпосередню роль у розвитку та прогресі молоді з метою їх активної участі у будівництві Європи, а також мирного розвитку людських суспільств у глобальній перспективі, в

дусі взаєморозуміння та довіри; давати можливість розвивати в учнів інтелектуальну здатність критично та відповідально аналізувати та інтерпретувати інформацію через діалог, пошук історичних доказів та відкриті дебати, засновані на багатогранності поглядів, особливо щодо суперечливих та делікатних питань (Recommendation Rec (2001)15).

В освітніх стандартах федеративних земель ФРН щодо викладання історії, як правило, зазначається що учні повинні вміти робити на різних етапах вивчення минулого та в яких обов'язкових тематичних областях вони повинні набувати історичних знань. Ані структура процесу навчання, ані тема конкретного уроку історії офіційними документами не визначається. Щодо мети, то вона має чітке спрямування і полягає не просто у подачі «хронологічного огляду подій, а набутті та відпрацюванні школярами компетентностей, щоб вчитися на минулому для сьогодення та майбутнього» (Bernhardt, Gautschi, Mayer, 2011, S.25), «історичне навчання ґрунтується на фундаментальних операціях історичної свідомості, а саме: на сприйнятті та інтерпретації, а також на орієнтації та мотивації. Тому, на думку німецьких науковців, ядром історії, як шкільного предмету, є не здобуття знань, а формування сенсу» (Baumgärtner, 2019, S.42). Такий підхід цілком відповідає вимогам сучасної Європейської системи освіти, орієнтованої на вироблення у молодого покоління ключових компетентностей, вміння «критично ставитися до історичних фактів і свідчень, розвивати і застосовувати розумові навички, необхідні для пізнання і тлумачення історії (Stradling, 2001). Оскільки в останні десятиліття в дослідженнях європейських науковців помітно прослідковується тенденція вважати «Європу, а не націю, стандартним форматом історичних наративів» (Jussen, 2010, S.133), у шкільних підручниках вітчизняна історія розглядається крізь призму європейської, «підходи до викладання якої зосереджені на спільній історії та культурній спадщині» (Boldt, 2015, p.61).

«Щоб передати учням диференційоване усвідомлення безперервності та змін в історії, структура навчального змісту для 7-10 класів, з одного боку, орієнтована на хронологічний принцип, при цьому не ставиться за мету повний історичний огляд. З іншого боку, хронологічна структура обраних предметних областей доповнюється вибілковими, обов'язковими, тематичними поперечними зрізами у подвійних класах 7/8 та 9/10. Це дозволяє учням застосовувати раніше набуті знання та навички в новій, логічній та методологічній структурі та розвивати індивідуальне розуміння через часовий досвід» (Jens, 2015, S.18). За такою логікою побудована внутрішня структура підручника з історії: «Кожен розділ містить такі елементи: короткий вступ, що чітко підсумовує мету (завдання) та значення розглянутої теми; текст, присвячений темі дисципліни; резюме, в якому викладено основні моменти та загальні положення уроку і яке зазвичай

розміщується в кінці; практичні вправи та аркуш для оцінювання знань» (Seguin, 1989, p.30). Хоча послідовність викладання історичного матеріалу в кожному класі більшою чи меншою мірою базується на принципі хронології, уроки проводяться не як хронологічна подорож історією, а радше як проблемно-орієнтована робота над вибраним матеріалом, враховуючи його специфічну форму історичної темпоральності. Так, у підручнику для учнів 7-8 класу курс середньовічної історії зібраний у 22 параграфи і починається, як зазвичай, з теми про створення Візантії на уламках Римської імперії (Baumgärtner, Woelk, 2022, S.146-147). Показово, що автори підручника акцентують увагу на виникненні нових держав як продовженні імперської традиції державотворення – Візантії, імперії Карла Великого, Священної Римської імперії. У наступному параграфі йдеться про особливості правління, суспільства економіки та трактування світу в Середньовіччі (Herrschaft, Gesellschaft, Wirtschaft und Welldedeutung im Mittelalter) (Baumgärtner, Woelk, 2022, S.148-149).

Аналізований нами підручник не переповнений датами та фактичним матеріалом. За задумом його авторів, основна мета курсу полягає у розвитку базових історичних знань, які включають знання про перебіг та часовий вимір основних епох, фундаментальні структури та роль історичних постатей. Глобалізаційні процеси, які пронизують сучасний світ, руйнування старих устоїв та невизначеність нових вимагають від сучасної людини готовності брати участь у комунікативних процесах та різного роду соціальних дискурсах. Виходячи з цього, підручник допомагає вчителю організовувати уроки дискурсивного характеру: як дебати щодо відкритих питань, у яких правила раціонального дискурсу вводяться, дотримуються та практикуються. Так, значна увага на уроках із середньовічної історії приділяється проблемі виникнення релігійних конфесій та ролі релігії у тогочасних суспільно-політичних, культурних, економічних процесах: «Judentum, Chritentum und Islam» (Baumgärtner, Woelk, 2022, S.156-159), «Die Ausbreitung des Christentum» (Baumgärtner, Woelk, 2022, S.160-163), «Die Ausbreitung des Islam – konflikte und Kontakte» (Baumgärtner, Woelk, 2022, S.164-167), «das Zusammenleben von Juden und Christen» (Baumgärtner, Woelk, 2022, S.202-205), «Die Kreuzzuge: ein «gerechten» Krieg im Namen der Religion» (Baumgärtner, Woelk, 2022, S.216-219).

Розкриваючи тему про проникнення ісламського світу в Європу через завоювання арабами Піренейського півострова, автори підручника акцентують увагу на особливостях співіснування представників різних релігій, культур, традицій в межах одного державного утворення. Звертається увага на взаємообмін та взаємозбагачення культурними, економічними здобутками представників різних народів та етносів, що, без сумніву, є позитивним моментом процесу навчання та виховання дітей. Оскільки німецька школа – це місце, де навчаються діти різного

національного та етнічного походження, такий підхід до вивчення теми сприяє «інтеграції цінностей співжиття, поваги і толерантного ставлення, акцентуванню уваги на чинниках і особливостях, які сприяють об'єднанню людей (Gachukia, Chang, 2005, p.8). Разом з тим у тексті параграфу є застереження школярам не прославляти цей період «як «золотий вік» мусульмансько-християнсько-юдейського співіснування, оскільки ні християни, ні мусульмани не знали сучасної ідеї толерантності» (Baumgärtner, Woelk, 2022, S.165).

Комплекс завдань до тем є досить диференційованим і зорієнтований на формування у школярів низки компетенцій дослідницького характеру: аналізу та тлумачення, інтерпретації, конструювання та представлення історичних суджень у всесвітній історії. Наприклад, учням пропонується розкрити причини швидкого поширення ісламу на підставі аналізу трьох історичних джерел різного походження та прокоментувати таке твердження: «Швидке поширення ісламу мало, передусім, релігійні причини» (Baumgärtner, Woelk, 2022, S.167). Варто підкреслити, що деякі питання до тексту спонукають школярів підходити до роздумів про минуле крізь призму розуміння і усвідомлення його зв'язку з їхнім сьогоденням і майбутнім. Наприклад, розглянувши дві ілюстрації, вони мають їх описати, використовуючи термін «супротивник» або «партнер». У такий спосіб вони мають самостійно дійти висновку, що дискусія та спілкування між людьми різного походження, релігій та культур повинна відбуватися на засадах рівності, поваги, толерантності та прагнення до взаєморозуміння.

На розвиток дослідницької компетенції школярів спрямовані завдання, які містяться наприкінці кожної теми уроку – прочитати і порівняти тексти, витяги з різних історичних джерел. Для прикладу, в тексті підручника про коронацію Карла Великого наводяться витяги зі Звіту з «Імперських анналів» (точка зору королівського двору); інформація, подана офіційним біографом Карла Великого Ейнхардом; третє джерело – уривок з офіційної біографії Папи Римського Лева III. Перед учнями поставлено завдання: «Порівняти інформацію трьох джерел, звернувши особливу увагу на роль, яку відіграли у цій події Карл Великий, Папа Лев III та мешканці Риму? Чи займають автори джерел певну позицію?» (Baumgärtner, Woelk, 2022, S.155).

Після ознайомлення з текстом параграфу про повсякдення середньовічної людини, пропонується проаналізувати та порівняти зміст «середньовічного джерела XIV ст., уривок з анонімною повчальної поеми XIII ст., в якій йдеться про харчування простолюдинів і багатих верств населення та уривок з книги сучасного німецького історика Клаудія Морті» (Baumgärtner, Woelk, 2022, S.181), з огляду на схожість та відмінність поглядів авторів джерел на харчові звички сільського населення. Практика використання на уроках історії Середніх віків джерел різночасового походження має позитивне значення для її вивчення школярами. Такий

підхід до вивчення теми, на думку німецьких учених, сприяє навчанню учнів розуміти, «по-перше, що минуле має сприйматися з якомога більшої кількості точок зору у свідченнях тих, хто був історично причетний та зазнав впливу; по-друге, що слід розглядати різні перспективи репрезентацій минулого, написані пізнішими спостерігачами та інтерпретаторами (наприклад, істориками); і по-третє, що перспективність у ціннісних судженнях про минуле враховується для індивідуальної орієнтації в сьогоденні та майбутньому» (Kühberger, Bernhard, Bramann, 2019, S.97).

Сучасна людина живе в епоху, коли проблемою є не пошук інформації, а надмірний її потік з величезної кількості різнопланових джерел. У цій ситуації важливим завданням шкільної освіти є навчити школяра правильно і ефективно застосовувати пошуковий інструментарій, відсепаровувати правдиву інформацію від неправдивої. З огляду на це, німецькі фахівці з методики викладання історії наголошують, що робота з альтернативними першоджерелами допомагає формувати в учнів навички та вміння «знати і розрізняти різні типи та жанри текстів, оцінювати їхню інформаційну цінність, знати, як проводити перевірку надійності» (Bernhardt, Gautschi, Mayer, 2011, S.13).

Виразною особливістю шкільних німецьких підручників із історії Середніх віків є наявність значної кількості ілюстрацій у вигляді репродукцій з картин, фотографій артефактів, зображень середньовічних мініатюр, кольорових схем і таблиць (як наприклад, «Принцип феодалізму» чи «Станова система в середньовіччі» (Heimat und Welt +, 2024, S. 53, 55); «Суспільство середньовічного міста» і «Стовпи ісламу» (Baumgärtner, Woelk, 2022, S.159, 201)), історичних карт, які слугують важливим методичним інструментарієм. Із сьогоднішніми можливостями цифровізації та глобальним поширенням зображень в Інтернеті щоденний потік зображень вже перевершує усні та друковані новини. Вони перестали бути просто документом/ілюстрацією об'єктивних фактів. Часто зображення використовуються як потужний засіб формування певних переконань та установок. Німецький історик та викладач історії Крістоф Гаманн (Christoph Hamann) стверджує, що «асоціації та почуття, викликані зображеннями, можна пояснити, а сприйняття зображень в цілому стає більш гострим» (Hamann, 2007, S.164). Він наголошує на необхідності розвитку критичної візуальної грамотності в історико-політичній освіті, загалом, і в шкільній, зокрема.

Робота з візуальними зображеннями на уроках історії Середніх віків займає особливе місце, тому що, «незважаючи на сильну конкуренцію з боку сучасних інформаційних медіа, таких як Інтернет, шкільний підручник залишається важливим засобом викладання історії» (Gautschi, 2010, S.127). Наведенні в підручнику зображення слугують або інформаційним доповненням до текстів, або є частиною завдань проблемного характеру для

учнів. Для прикладу, ознайомившись з текстом теми «Арабський вплив на Європу» (Arabische Einflüsse auf Europa), школярі, спираючись на подані в підручнику ілюстрації, мають дати відповіді на питання: «Опишіть як араби та європейці жили разом в Іспанії?», «Перерахуйте арабські товари, які є частиною вашого повсякденного життя сьогодні?» (Heimat und Welt +, 2024, S.77). Таке завдання, з одного боку, стимулює учня уважно розглянути малюнки, шукаючи там підказку, а з іншого – простежити зв'язок між минулим і сучасним, допомагає вчителю дати учням розуміння того, що історія – це не про закріплене минуле, а теперішнє, що сягає своїм корінням у минуле.

Загалом, курс історії в німецькій школі виразно зорієнтований на зв'язок із сучасністю. Незважаючи на віддаленість епохи Середньовіччя від нашого часу, матеріали німецьких підручників підібрані таким чином, що їх зміст дозволяє апелювати до способу мислення, повсякденних практик тощо сучасної людини. Німецькими педагогами акцентується увага на необхідності «підходити до роздумів про минуле таким чином, щоб учні могли зрозуміти і усвідомити, як ці роздуми про минуле пов'язані з їхнім сьогоденням і майбутнім» (Bergmann, 2007, S.91-92). Цей зв'язок може бути реалізований на різних етапах навчання і різними способами. Наприклад, минулі релігійні, соціальні, політичні структури можуть слугувати моделлю для пояснення поточних ситуацій, інтерпретації сьогодення, бо «історія – це образ трансформацій, тому вона підкреслює відмінності між минулим та сьогоденням (Lavabre, 2010, S.81). Так, у процесі вивчення теми про «правління та суспільство в Середньовіччі» (Herrschaft und Gesellschaft im Mittelalter), учні знайомляться із соціальною структурою «Священної Римської імперії німецької нації». Для глибокого розуміння теми і з метою спонукати учнів змодельовувати віртуальну конструкцію містка між минулим і сучасним, їм поставлено завдання: «Оцінити середньовічну класову систему з нашої сучасної точки зору?» (Heimat und Welt +, 2024, S.55). Засвоєння вивченого матеріалу передбачає розуміння школярами таких понять як «вибори», «виборець», що мають тісний зв'язок із сучасною виборчою системою.

Аналіз змісту німецьких шкільних підручників з історії дає підстави вважати їх важливою складовою дослідницького навчання з акцентом на регіональній історії, яке активно практикується вчителями. Окремі завдання орієнтовані на дослідження учнями подій, процесів, матеріальних та нематеріальних об'єктів культурної спадщини регіону їхнього проживання. Наприклад, автори підручника федеральної землі Брандербург пропонують школярам порівняти середньовічну печатку та сучасний міський герб Берліна. Визначити села, назви яких зараз відображають райони/міські округи Берліна (Heimat und Welt +, 2024, S.67). У підручнику для шкіл землі Рейнланд-Пфальц учням поставлено завдання після вивчення теми про

«Людей в середньовічному місті» («Menschen in einer mittelalterlichen Stadt»): «підготувати коротку презентацію, в якій розказати про професії, якими займалися мешканці міст. Рекомендується починати своє дослідження на вебсайті (дається посилання на нього – Автор). Дослідіть, якою мірою професії, відображені на Нюрнберзьких ілюстраціях (ілюстрації подано в тексті підручника – Автор), також відображені у вашому місті/районі (назви вулиць, пам'ятники, вивіски, назви будівель). Створіть загальний огляд» (Baumgärtner, Woelk, 2022, S.201). Такі прийоми дослідницького навчання сприяють формування в учнів навичок роботи з візуальними документами, аналізу історичних джерел, які є важливими для орієнтування в сучасному світі, забезпечують «найпростіший доступ учнів до участі в процесі написання історії, а з іншого боку – підвищують внутрішню мотивацію учнів до участі в дослідженнях історії, якщо вона походить з «життєвого світу» учнів» (Barsch, Gaul, 2018, S.78).

Процес вивчення історії Середніх віків спрямований також на формування в учнів просторової компетентності, тобто «вміння орієнтуватися в історичному просторі Середньовіччя, використовувати карту як джерело інформації під час характеристики історичних фактів» (Малієнко, 2016, с. 206). Робота з картою дає школярам знання про історичні простори і місця історичних подій та процесів, що має велике значення для кращого заглиблення в історію. На відміну від тексту, карти мають унікальну здатність візуалізувати історичні події паралельно та одночасно завдяки своїй зображувальній формі.

Німецькі підручники наповнені значною кількістю картографічних зображень. Статичні карти, як наприклад, «Імперія Карла Великого близько 800 р.н.е» (Heimat und Welt +, 2024, S.51), «Царство Ізраїлю та Юдеї (860р. до н.е.)», «Оттонська імперія (919-1024)» (Baumgärtner, Woelk, 2022, S.173), демонструють історичну дійсність у конкретний відрізок часу. Вони доповнюють текст параграфу, допомагають учням локалізувати події у просторі, «прив'язати» їх до конкретної території. Вміло організована вчителем робота з ними сприяє формуванню у школярів навички визначати зв'язок між простором і часом, що відіграє суттєву роль для розвитку історичного мислення. Серед завдань, які містяться наприкінці тексту, є такі, які орієнтовані на творчу роботу учнів з картою, стимулюють розвиток у них критичного мислення. Наприклад, використовуючи карту «Поширення повстань у Селянській війні 1524-1525 років», учні повинні визначити вектори розгортання, особливості перебігу та результати Селянської війни 1524-1525 років; карта «Поширення ісламу» розглядається як джерело інформації для відповіді на питання, в який історичний період і на які території іслам поширював свій вплив (Heimat und Welt +, 2024, S.75).

Ця сама тема дещо ширше ілюструється в іншому підручнику. Текст параграфу «Поширення ісламу – конфлікти та контакти» (Die Ausbreitung

des Islam – Konflikte und Kontakte) доповнюється двома картами – «Поширення ісламу від 622 до 750 pp.» та «Іслам як культурний посередник». Основними маркерами, на які слід орієнтуватися учням під час виконання завдань до тексту, є карти: «1. Проаналізуйте тематичну карту щодо поширення ісламу. Використовуючи карту, назвіть фази поширення ісламу, які можна виокремити. 3. Обчисліть протяжність ісламської сфери впливу близько 750 р. у напрямку захід-схід у кілометрах. 4. Знайдіть місця битв при Турі та Пуатьє на карті та дослідіть цю битву онлайн. 5. Створіть список сучасних країн, території яких араби окупували на різних етапах?» (Baumgärtner, Woelk, 2022, S.164).

Процес проникнення ісламської культури в європейське християнське середовище розглядається крізь призму просторових інтересів різних соціальних груп, моделей її сприйняття та інтерпретації. Зміст тексту до цієї теми відображає поліетнічність і полікультурність суспільства в Німеччині. Візуалізація його окремих складових, в тому числі – й засобами графічних зображень, спрямована на формування полікультурної компетентності на основі поваги до особистості учнів будь-якої національності. Школярі, спираючись на текст підручника, мають «визначити регіони походження культурних цінностей і визначити шлях, якими вони потрапили до Європи; назвати райони, де переважно відбувався культурний обмін; використовуючи карту, пояснити значення слова «культурний посередник» (Baumgärtner, Woelk, 2022, S.165). Такого типу завдання, які ґрунтуються на поєднанні текстового та візуального компоненту, сприяють розвитку креативного та критичного мислення учнів, їх просторових уявлень, вміння досліджувати потенційні джерела інформації та оцінювати їх з точки зору перспективи, упередженості, точності, надійності.

Висновки. Отже, незважаючи на постійні дидактичні та методологічні інновації, більшість уроків історії в німецьких школах проводяться з підручниками. На відміну від українських шкіл, курс історії Середніх віків у Німеччині не викладений в окремому навчальному посібнику, а є складовою інтеграційного підручника із соціальних наук (Gesellschaftswissenschaften) для учнів 7-8 класів. Його змістовне наповнення не визначається єдиним документом, обов'язковим до виконання. Структура курсу побудована таким чином, щоб у процесі роботи з ним учні, під керівництвом вчителя або ж самостійно, напрацьовували низку важливих компетентностей: дослідницьку, аналізу та інтерпретації, конструювання та представлення історичних суджень, просторову та ін. Переважна більшість завдань до окремих тем курсу історії Середніх віків спрямована на розвиток в учнів здатності аналізувати історичні джерела, структурувати інформацію про конкретну подію або ситуацію в послідовність, контекстуалізувати її, пов'язуючи з інформацією, яку вони вже мають про цей період, паралельні події тощо. Такий підхід цілком відповідає вимогам сучасної Європейської

системи освіти, орієнтованої на вироблення у молодого покоління вміння формувати сенс через часовий досвід, а на його основі – ціннісні судження, рефлексії над історичним минулим, які є основою їхньої власної орієнтації в поточній життєвій практиці.

Подяка. Висловлюю вдячність членам редакційної колегії журналу та рецензентам за конструктивні зауваження, побажання та консультації, надані під час підготовки статті до друку.

Фінансування. Авторка не отримувала фінансової підтримки для проведення дослідження та публікації цієї статті.

Джерела та література:

Боровець, З., Дубінський, В., Паур, І. (2020). *Навчання історії в зарубіжній школі: навчальний посібник*. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. 224 с.

Кремень, В. (2020). *Загальна середня освіта України в контексті освіти країн Європи: тривалість і структура* : наук.-аналіт. доп. / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т педагогіки НАПН України ; В. Г. Кремень, О. І. Ляшенко, О. І. Локшина. Київ : Пед. думка. 56 с.

Малієнко, Ю. (2016). Формування історичної компетентності засобами підручників з історії середніх віків. Проблеми сучасного підручника. Вип. 16. С. 203-212.

Селищева, І. (2015). Історична освіта в загальноосвітніх школах Німеччини. *Педагогіка вищої та середньої школи*. Вип. 45. С.261-265.

Касьянов, Г., Удод, О. (2022). *Історія України XX ст. в шкільних підручниках Німеччини*. Український інститут. 24 с.

Barsch, Sebastian, Gaul, Volker. (2018). Regionalgeschichte forschend entdecken – eine Herausforderung für Lehrkräfte, eine Chance für subjektorientiertes historisches Lernen in Schulen. *Landesgeschichte an der Schule. Stand und Perspektiven*. Ostfildern (Landesgeschichte, Bd. (2), S.71–92.

Baumgärtner, Ulrich, Woelk, Wolfgang. (2022). Horizonte. Gymnasium Rheinland-Pfalz. Jahrgangsstufen 7/8. Braunschweig. 405 s.

Baumgärtner, Ulrich. (2019). *Wegweiser Geschichtsdidaktik: Historisches Lernen in der Schule*. Brill / Schöningh. 258 s.

Bergmann, Klaus. (2007): Gegenwarts- und Zukunftsbezug. *Handbuch. Methoden im Geschichtsunterricht*. Wochenschau Verlag. S. 91–112.

Bernhard, Jussen. (2010). Kuns. *Von der Arbeit des Historikers. Ein Wörterbuch zu Theorie und Praxis der Geschichtswissenschaft*. Bielefeld. 240 s.

Bernhardt, Markus, Gautschi, Peter, Mayer, Ulrich. (2011). *Historisches Lernen angesichts neuer Kerncurricula. Von Bildungsstandards und Inhaltsfeldern zur Themenbestimmung und Unterrichtsplanung im Geschichtsunterricht*. Wiesbaden: Institut für Qualitätsentwicklung, Februar. 31 s.

Boldt, Andreas, Dieter. (2015). *Study and Teaching of 20th Century European History. A multidisciplinary approach and research method*. Saarbrücken. 187 p.

Gachukia, E., Chang, F. (2005). *The Textbook Writer's Manual*. Addis Ababa: UNESCO. 78 p. Режим доступу: <https://surl.li/wupdtv> (станом на 07.10.2025)

Gautschi, Peter. (2010). Anforderungen an heutige und künftige Schulgeschichtsbücher. *Beiträge zur Lehrerbildung*. 28 (1). S. 125-137.

Hamann, Christoph. (2007). *Visual History und Geschichtsdidaktik. Beiträge zur Bildkompetenz in der historisch-politischen Bildung*. Herbolzheim: Centaurus-Verl. 259 s.

Heimat und Welt +. Gesellschaftswissenschaften. (2024). Schulbuch 7/8. 1. Auflage. Westermann Schulbuchverlag. 336 s.

Kühberger, Christoph [Hrsg.], Bernhard, Roland [Hrsg.], Bramann, Christoph [Hrsg.]. (2019). *Das Geschichtsschulbuch. Lehren - Lernen - Forschen*. Münster ; New York : Waxmann. 207 s.

Lavabre, Marie-Claire. (2010). Gedächtnis. *Von der Arbeit des Historikers*. Ein Wörterbuch zu Theorie und Praxis der Geschichtswissenschaft. Bielefeld, 240 S.

Lehrplan Geschichte. Gymnasialer Bildungsgang. Jahrgangsstufen 6 bis 13. Электронний ресурс. Режим доступу: <https://surl.lu/trqmvh> (станом на 07.10.2025)

Nitschke, Jens. (2015). *Das ideale Geschichtsschulbuch aus Schülersicht Schüler schreiben ein Schulbuch - Ein Projekt am W.-v.-Siemens-Gymnasium in Berlin Zehlendorf*. Eckert. Beiträge. 45 s. Электронний ресурс. Режим доступу: <https://dnb.info/1065419791/34> (станом на 07.10.2025)

Recommendation Rec (2001)15 of the Committee of Ministers to member states on history teaching in twenty-first-century Europe. Электронний ресурс. Режим доступу: <https://surl.li/genbxs> (станом на 07.10.2025) [in English]

Seguin, Roger. (1989). *The elaboration of school textbooks: Methodological Guide*. UNESCO. 63p.

Stradling, Robert. (2001). Teaching 20th-century European history. [Электронний ресурс]. Режим доступу: <https://rm.coe.int/teaching-20th-century-european-history-project-learning-and-teaching-a/1680494235> (станом на 07.10.2025)

References

Borovets, Z., Dubinskyi V., Paur I. (2020). Navchannia istorii v zarubizhnii shkoli: navchalnyi posibnyk. Kam'ianets-Podilskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohienka. 224 s. [in Ukrainian]

Kremen, V. (2020). Zahalna serednia osvita Ukrainy v konteksti osvity krain Yevropy: tryvalist i struktura : nauk.-analit. dop. / Nats. akad. ped. nauk Ukrainy, In-t pedahohiky NAPN Ukrainy ; V. H. Kremen, O. I. Liashenko, O. I. Lokshyna. Kyiv : Ped. dumka. 56 s. [in Ukrainian]

Malienko, Yu. (2016). Formuvannia istorychnoi kompetentnosti zasobamy pidruchnyka z istorii serednikh vikiv Problemy suchasnoho pidruchnyka. Vyp. 16. S. 203-212. [in Ukrainian]

Selyshcheva, I. (2015). Istorychna osvita v zahalnoosvitnikh shkolakh Nimechchyny. Pedahohika vyshchoi ta serednoi shkoly. Vyp. 45. S.261-265. [in Ukrainian]

Udod, O. (2022). Istoriia Ukrainy KhKh st. v shkilnykh pidruchnykakh Nimechchyny. Ukrainskyi instytut. 24 s. [in Ukrainian]

Barsch, Sebastian, Gaul, Volker. (2018). Regionalgeschichte forschend entdecken – eine Herausforderung für Lehrkräfte, eine Chance für subjektorientiertes historisches Lernen in Schulen. *Landesgeschichte an der Schule. Stand und Perspektiven*. Ostfildern (Landesgeschichte, Bd. (2), S.71–92. [in German]

Baumgärtner, Ulrich, Woelk, Wolfgang. (2022). Horizonte. Gymnasium Rheinland-Pfalz. Jahrgangsstufen 7/8. Braunschweig. 405 s. [in German]

Baumgärtner, Ulrich. (2019). *Wegweiser Geschichtsdidaktik: Historisches Lernen in der Schule*. Brill | Schöningh. 258 s. [in German]

Bergmann, Klaus (2007): Gegenwarts- und Zukunftsbezug. *Handbuch. Methoden im Geschichtsunterricht*. Wochenschau Verlag. S. 91–112. [in German]

Bernhard, Jussen. (2010). *Kuns. Von der Arbeit des Historikers. Ein Wörterbuch zu Theorie und Praxis der Geschichtswissenschaft*. Bielefeld. 240 s. [in German]

Bernhardt, Markus, Gautschi, Peter, Mayer, Ulrich. (2011). *Historisches Lernen angesichts neuer Kerncurricula. Von Bildungsstandards und Inhaltsfeldern zur Themenbestimmung und Unterrichtsplanung im Geschichtsunterricht*. Wiesbaden: Institut für Qualitätsentwicklung, Februar. 31 s. [in German]

Boldt, Andreas, Dieter. (2015). *Study and Teaching of 20th Century European History. A multidisciplinary approach and research method*. Saarbrücken. 187 p. [in English].

Gachukia, E., Chang, F. (2005). *The Textbook Writer's Manual*. Addis Ababa: UNESCO IICBA. 78 p. [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <https://surl.li/wupdtv> (accessed 07.10.2025) [in English]

Gautschi, Peter. (2010). Anforderungen an heutige und künftige Schulgeschichtsbücher. *Beiträge zur Lehrerbildung*. 28 (1). S. 125-137. [in German]

Hamann, Christoph. (2007). *Visual Histiry und Geschichtsdidaktik. Beiträge zur Bildkompetenz in der historisch-politischen Bildung*. Herbolzheim: Centaurus-Verl. 259 s. [in German]

Heimat und Welt +. Gesellschaftswissenschaften. (2024). Schulbuch 7/8. 1. Auflage. Westermann Schulbuchverlag. 336 s. [in German]

Kühberger, Christoph [Hrsg.], Bernhard, Roland [Hrsg.], Bramann, Christoph [Hrsg.]. (2019). *Das Geschichtsschulbuch. Lehren - Lernen - Forschen*. Münster ; New York : Waxmann. 207 s. [in German]

Lavabre, Marie-Claire. (2010). *Gedachtnis. Von der Arbeit des Historikers. Ein Wörterbuch zu Theorie und Praxis der Geschichtswissenschaft*. Bielefeld, 240 s. [in German]

Lehrplan Geschichte. *Gymnasialer Bildungsgang. Jahrgangsstufen 6 bis 13*. [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <https://surl.li/trqmvh> (accessed 07.10.2025) [in German]

Nitschke, Jens. (2015). *Das ideale Geschichtsschulbuch aus Schülersicht Schüler schreiben ein Schulbuch - Ein Projekt am W.-v.-Siemens-Gymnasium in Berlin Zehlendorf*. Eckert. Beiträge. 45 S. [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <https://d-nb.info/1065419791/34> (accessed 07.10.2025) [in German]

Recommendation Rec(2001)15 of the Committee of Ministers to member states on history teaching in twenty-first-century Europe. [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <https://surl.li/genbxs> (accessed 07.10.2025) [in English]

Seguin, Roger. (1989). *The elaboration of school textbooks: Methodological Guide*. UNESCO. 63 p. [in English]

Stradling, Robert. (2001). Teaching 20th-century European history. [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <https://rm.coe.int/teaching-20th-century-european-history-project-learning-and-teaching-a/1680494235> (accessed 07.10.2025) [in English]

**Starodubets H. SCHOOL COURSE ON MEDIEVAL HISTORY IN GERMAN
TEXTBOOKS: INTERNAL STRUCTURE AND METHODOLOGICAL POTENTIAL**

Abstract

The purpose of the study is to characterize the internal structure of the school course on medieval history presented in German textbooks and its methodological potential in the context of research-oriented competency-based learning in educational institutions of European Union member states. **The research methodology** is based on the general scientific principles of scientific objectivity, validity and historicism, using methods of scientific analysis, comparison and classification. **Scientific novelty.** For the first time in domestic historiography, a detailed analysis of the structure and content of the Middle Ages history course as part of an integrated social sciences textbook for 7th-8th grade students in German schools has been conducted. **Conclusions.** Despite constant didactic and methodological innovations, most history lessons in German schools are conducted using textbooks. Unlike Ukrainian schools, the course on medieval history in Germany is not taught using a separate textbook, but is part of an integrated social sciences (Gesellschaftswissenschaften) textbook for 7th and 8th grade students. Its content is not determined by a single document that is mandatory for implementation. The structure of the course is designed so that, while working with it, students, under the guidance of a teacher or independently, develop a number of important competencies: research, analysis and interpretation, construction and presentation of historical judgments, spatial, etc. The vast majority of tasks for individual topics in the Middle Ages history course are aimed at developing students' ability to analyze historical sources, structure information about a specific event or situation in sequence, contextualize it, linking it to information they already have about this period, parallel events, etc. This approach is fully in line with the requirements of the modern European education system, which is focused on developing the younger generation's ability to make sense of things through temporal experience and, on this basis, to form value judgments and reflections on the historical past, which are the foundation of their own orientation in current life practice.

Keywords: Germany, European Union, medieval history, competencies, textbook.

**Starodubets H. SZKOLNY KURS Z HISTORII ŚREDNIOWIECZA W
NIEMIECKICH PODRĘCZNIKACH: STRUKTURA WEWNĘTRZNA I
MOŻLIWOŚCI METODYCZNE**

Streszczenie

Celem badania jest scharakteryzowanie wewnętrznej struktury szkolnego kursu historii średniowiecza przedstawionego w niemieckich podręcznikach oraz jego potencjału metodycznego w kontekście zorientowanego na badania kompetencyjnego nauczania w placówkach edukacyjnych państw członkowskich Unii Europejskiej. **Metodologia** badania opiera się na ogólnonaukowych zasadach obiektywności naukowej, zasadności, historyzmu z zastosowaniem metod analizy naukowej, porównania i klasyfikacji. **Nowość naukowa.** Po raz pierwszy w krajowej historiografii dokonano szczegółowej analizy struktury i treści kursu historii średniowiecza jako części składowej zintegrowanego podręcznika do nauk społecznych dla uczniów klas 7-8 szkół w Niemczech. **Wnioski.** Szkolny kurs historii średniowiecza w Niemczech nie jest przedstawiony w osobnym podręczniku, ale stanowi część zintegrowanego podręcznika do nauk społecznych dla uczniów klas 7-8. Struktura

kursu pozwala nauczycielowi zorganizować pracę uczniów z podręcznikiem. Takie podejście jest całkowicie zgodne z wymogami współczesnego europejskiego systemu edukacji, ukierunkowanego na rozwijanie kluczowych kompetencji młodego pokolenia.

Słowa kluczowe: Niemcy, Unia Europejska, historia średniowiecza, kompetencje, podręcznik.

Статтю надіслано до редколегії 26.09.2025 р.
Статтю рекомендовано до друку 14.11.2025 р.